

-ARAŞTIRMA MAKALESİ-

SOSYAL DEVLETİN EVRİMİNDE VERGİLENDİRMEİNİN TOPLUM-DEVLET ÇATIŞMASI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ*

Sema Yılmaz Genç

Doç. Dr.

Kocaeli Üniversitesi

E-posta: semayilmazgenc@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3138-1622>

Erkan Oflaz

Doktora Öğrencisi

Kocaeli Üniversitesi

E-posta: erkan-oflaz@hotmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9421-3282>

Oktay Menecler

Yüksek Lisans Öğrencisi

Kocaeli Üniversitesi

E-posta: menecler@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4833-4088>

Özet

İnsanoğlu doğa düzenindeyken, bir üst yapı yoluyla adalet ve güvenlik ihtiyacını gidermek için devleti kurumsallaştırmıştır. Toplum sözleşmesi ile ortaya çıktığı kanısında olduğumuz devletin, kuruluşundan farklı olarak çatışma temelinde geliştiği ileri sürülecektir. Toplumun devlete karşı başkaldırı hakkını kullanarak bizzat devleti yönetim şekline katkıda bulunduğu 'yaratıcı bir yıkım' süreci ana temadır.

Devletin finansmanı ile halkın refahı arasındaki denge çağdaş devlet sisteminin kilit taşıdır. Temel sorunsal devlet ile vatandaş arasındaki hak ve

* Bu makalede bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyulmuştur.

Atf (APA): Yılmaz Genç, S., Oflaz, E. & Menecler, O., (2020), Sosyal Devletin Evriminde Vergilendirmenin Toplum-Devlet Çatışması Üzerindeki Etkisi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, 12 (1): 83-100.

ödevlerin adaletli olup olmadığıdır. Bu çalışma da iktisadi meseleler ışığında toplumdaki kitlesel hareketler ile çağdaş devlet sistemine doğru evrildiğini ve bu evrimde vergi meselesinin baskın rolü hakkındaki savımızı güçlendirme amacı güdülecektir.

Anahtar Kelimeler: *Çatışma, Sosyal Devlet, Vergilendirme, Toplum*

THE REFLECTION OF TAXATION ON SOCIETY-STATE CONFLICT IN THE EVOLUTION OF THE SOCIAL STATE

Abstract

While human beings were in natural order, they have institutionalized the state in order to meet the need for justice and security through a superstructure. It will be argued that the state, which we believe in having emerged with the social contract, developed on the basis of conflict, unlike its foundation. The main theme is the process of 'creative destruction' in which society contributes to the state's administration by exercising the right to revolt against the state.

The keystone of the balance is the modern state system between the financing of the state and the welfare of the people. The main question is whether the rights and duties between the state and the citizen are just. In this study, it will be aimed to strengthen our argument about the dominant role of the tax issue in the evolution of the mass movements in the society and the state towards the modern state system in the light of economic issues.

Keywords: *Conflict, Social State, Taxation, Society*

JEL Code: *N400*

GİRİŞ

İnsanoğlunun varoluşunda örgütlenme isteği hakkında çeşitli teoriler mevcuttur. Çalışmanın odak noktası, örgütlenen insanın devleti meydana getirmesi sürecinde ki iktisadi kaygılar olacaktır. Kuşkusuz insanların doğal halindeyken çatışma mı huzur ortamında mı olduğu, ya da devleti meydana getiren toplumsal isteğin bir sözleşme ile yöneticilere devri sorunları önem arz etmektedir.

Toplum tarafından oluşturulan devlet olgusunu dengeleyici ve düzenleyici rolü ile de ele almak gerekmektedir. Yaşam mücadelesine avcı toplayıcı olarak başlayan insanın üretim tekniklerini keşfetmesinden sonra doğası gereği bir örgütlenme ihtiyacı hissetmiştir. En nihayetinde çeşitli yollardan edinilen zenginliğin korunması ve sonraki nesle aktarımı için 'muhafazası' gereklidir. Elde edilen zenginliğin muhafazası için yetersiz kalan insanlar öncelikle hayatlarını

daha sonrasın da ise birikimlerini korumak için daha güçlü ve toplumda adalet sağlayacak bir üst yapı meydana getirmişlerdir. Oluşturulan bu üst yapının, tehdidin kendisi haline gelmesi riskine karşı devlet ile toplum arasında günümüzde de devam eden bir çatışma bulunmaktadır. Çatışmanın önüne geçmek üzere devlet ile toplum arasında bir müzakere sürecinden bahsedebiliriz.

Devletin yönetim erkini elinde bulunduran yönetici sınıf ile toplum arasındaki dengeyi sağlayan mekanizmanın en belirgin ve toplumu harekete geçirme kapasitesi en yüksek olgusu ‘vergilendirme’ olagelmıştır. Çalışmanın ana konusu olan ekonomik temelli çatışma sürecinden tarihsel süreçte sosyal devletin ortaya çıkışı, çatışma sonrasında ve/veya öncesinde devlet ile toplum arasındaki müzakere süreçleri ile mümkün olmuştur.

Devrim ve isyanlar ile toplum kendi yararını gözeterek devlet aygıtını ve yönetim şeklini değiştirmişlerdir. Site devletlerinden merkezi imparatorluklara daha sonrasında ise ulus devlete doğru evirilen devletin gelişim yolu isyanlar ve devrimleri ile yazılmıştır. İsyân ve devrimlerin oluşması için doğal olarak sistem ve/ veya yönetimden memnuniyetsiz kitlelerin varlığı gereklidir. Halkı huzursuz edecek en önemli konular ise halkın refahına dönük tehditlerle olagelmıştır.

1. TOPLUMSAL DÜZENİN SAĞLANMASI VE ÜST YAPI OLARAK DEVLETİN GELİŞİMİ

Kadim insanlık tarihinde, insan hiçbir zaman yalnızlığa ve teklığe mahkûm edilmemiştir. İbrahimi dinlerde ki tek tanrıcılık insanoğlunun kavrayış sınırını bu nedenle zorlamıştır. Bir birey nasıl tek başına olabilir sorusu insanlığın hayat felsefesini barındırmaktadır. Çok tanrılı dinlerin düşünce temelinde bulunan temel algının kaynağı buradadır. Tanrılar aile benzeri bir yapılanma içinde, kendine has görevleri yerine getirmektedir. Bireyin yalnızlık korkusu insanı bir sosyal grubun içerisinde ve bir iradeye bağlanma dürtüsüne itmektedir. ‘Tanrı’ kavramının da bu nedenle örgütlü ve tabiatın güçleri ile donatılmış olması beklenir (Argyle ve Beit-Hallahmi, 1983: 319-331).

Yalnızlık, bireyin toplumsal ikiliği ile çelişen bir husustur. Bu nedenle gerek İbrahimi dinlerde gerekse çok tanrılı dinlerde, yaratılıştaki iki farklı cinsiyetli bireyin çoğalmasıyla oluşan toplumdan bahsedilmektedir. İnsan topluluğunun bireyden topluma yönelmesi, yaradılışının özünde bulunmaktadır. Toplumsal olarak varlık göstererek kolektif bir yaşamın bireye sunduğu faydalardan istifade etmektedir. Bu yönüyle toplumsal hayatı tercih eden birey rasyonel davranmaktadır. Toplumsal hayatın ise belli kaideler ile düzenlenmiş olması gerekmektedir. Topluma yönelişin özünde bulunan güvenlik ve adalet ihtiyacı, ‘kaos’ un bireye vereceği zararlardan kaçınmaktır (Hobbes, 1660: chapter IVX.).

Mezopotamya'nın tarihinde dini yöneliş, kaosun etkisinden kurtularak yaratıcı vasıtasıyla kurulan bir üst yapıyı tarif etmektedir. Birey, tanrısal üst yapıya itaat ettiği sürece bu güvenlik ve adalet ortamında yaşayabilecektir. “*Sonunda Marduk, Tiamat'ın cesedinin başında, yeni bir dünya yaratmaya karar verdi: Tiamat'ın vücudunu gökyüzünü ve insanların dünyasını oluşturmak üzere ikiye ayırdı; ardından, her şeyin belirlenmiş kendi yerinde kalmasını sağlamak için yasalar koydu. Düzen sağlanmalıydı*” (Sandars, 1989:95).

İnsan çocukluğundan itibaren ruhsal veya maddi ihtiyaçlarını ait olduğu topluluk üzerinden sağlamaktadır. Bu durumda toplumsal bir varlık olan insan ait olduğu toplumda yaşamak ve haklarının olması için toplumsal bir hukuka ihtiyacı vardır “Hak, hukukun temel kavramlarından biri olup adaletin oluşması için hukukun uygulanması gerekir. Haklar insanlık tarihi boyunca çeşitli evrimler geçirerek bugünkü halini almış ve gelişmesine devam etmektedir (Karagöz, 2002: 267-295). Roma hukukunda hak kavramı, kişinin vatandaş olması ile ilgilidir (Koschaker, 1977:75-99). Bireyin doğal hakları olduğu düşüncesi Hobbes ile günümüz çağdaş hukuku arasındaki dönem boyunca gelişerek değişmiştir. Bireyin haklarında önemli olan husus ise haklarını ileri sürebileceği bir üst yapının gerekliliğidir. Özetle, haklarını korumak isteyen rasyonel birey, devletin üst yapı olarak otoritesini kabul etmek zorundadır.

“*İnsanların refah ve huzurunun temeli hukuktur.*” ve “*Adalet erdemlerin taca sahip olan en şerefliisidir.*” (Cicero, 2000:9). Cicero'nun dile getirdiği insanın doğasında ki adalet arayışı daha evvelinde de Aristo tarafından “*İnsanları iyi yapan yasalardır*” ve “*Kanun düzendir, İyi kanun iyi düzendir*” (Aristo, 2000:17) sözlerinden yola çıkarak insanların eski çağlardan günümüze değin tehdit gördüğü konulara karşı bir adalet ihtiyacının bulunduğu ve dolayısıyla adaleti sağlayacak bir üst yapının gerekliliğini ortaya koymuştur.

Adalet duygusu ve onu gerçekleştirecek üst yapının gerekliliği konusunda J.J.Rousseau'nun ortaya koyduğu şekilde bir toplum sözleşmesiyle, insan devleti yaratmıştır (Rousseau, 2012:13-18). Yaratılan bu devlet Thomas Hobes'un bakış açısından bir canavar mı? Yoksa Aquinolu Thomas bakış açısıyla yeryüzü cenneti mi? Olacağı insanları iyi olanı seçip kötü olanlardan sakınması veyahut özünde ki çatışmayı seçip kötü olanı yapmayı seçerken devletin gücünden çekinmesi ile düzenin sağlanacağı sorunsalını gündeme getirmiştir. Bu noktada akla Louis D. Brandels'mın “Eğer yasalara saygı gösterilmesini istiyorsan önce saygı duyulacak yasalar yapılması lazımdır.” sözü akla gelmektedir (Brandels, 2000:27).

2. TOPLUMUN TEHDİT ALGISI DÜZLEMİNDE DEVLETİN YÖNETİM ŞEKLİNİN GELİŞİMİ

Klasik döneme kadar olan devlet yapılanmasında, Tanrısal ve/ veya doğum hakkı olarak devletin yönetiminde bulunan ayrıcalıklı bir sınıf bulunmaktaydı. Demokratik seçimler ile seçilen hükümetlerin oluşum süreci insanlık tarihi için sancılı bir dönemdir. Monarşik düzenden sosyal ulus devletlere evirilen devletin hikâyesinde birçok isyan ve başkaldırı bulunmaktadır. Prens tebaasına yönelttiği yükümlülüklerin toplumun tahammül sınırlarını aştığı noktada devletin, hak ve özgürlükler bakımından evirildiği görülmektedir. Başkaldırının analizinde her bir noktada ekonomik illiyet bulunmaktadır.

J.J. Rousseau ya göre; Devletin var oluşunun temellerinde doğa durumundaki insanın güvenlik endişelerinin bulunmaktadır. Birey, sorunun üstesinden gelmek için bir toplum sözleşmesi yoluyla haklarının ve özgürlüklerinin bir kısmını devretmiştir. Her ne kadar insanın doğa durumundaki hali konusu tartışılrsa da, Hayek'e göre insanlığın toplumsal bir varlık olarak bir gruba aidiyet ihtiyacı bulunmaktadır. İnsanın toplumun üst yapısı, yönetim şekli, ne olursa olsun doğa halindeki özgürlüğünden vazgeçen insanlar, bunun karşılığında devlete güvenlik ve adalet gibi toplumun ana beklentilerini yerine getirmesi istemektedir (Hayek, 1944:225-261). Devletin genel örgütlenmesi içinde toplumun adalet ve güvenliğini sağlama şekli devletin yapısı hakkındaki tüm teorilerin ana kaynağıdır.

Devletin yönetim hakkı meselesi yönetimin kim tarafından ve hangi yetki ile yapılacağı sorununu gündeme taşımaktadır. Yönetim şeklini tarif eden tüm teorilerin yapısında ise ekonomi, adalet ve güvenlik kavramı başat güç olarak ortaya çıkmaktadır. Çalışmada Thomas Hobbes'un da kullandığı şekilde Padua Okulu tarafından benimsenen 'ayrıştırma-birleştirme'* yöntemine göre; Ekonomik temelli olduğu öne sürülen problematiğin ekonomik bir boyutu da olmasına rağmen alt yapısında mülkiyet hakkı meselesini barındırmaktadır. Bu yönüyle devletin yönetim şeklinde toplum için bir tehdit olduğu sonucuna varılmaktadır.

Toprağın (sermayenin) mülkiyet hakkı, miras meselesi ve üretimden alınacak pay (vergi) toplum için hayati bir tehdit olmaktadır. Batı toplumunda bu konu doğu toplumun da olduğundan farklı bir yol almıştır. Doğu toplumun da mülk devletin olması esası hâkimken, batı toplumlarında ise feodalizm temelinde yönetim toprağa bağlı köylülerin (serfler) süreç içinde eşit haklara sahip vatandaşlar olmasının hikayesidir.

** Bir şeyin işleyişini anlamanın en iyi yolu, onu, önce parçalara ayırmak (the way of resolution), sonra da yeniden bir araya getirmektir (the way of composition) (Carter, 1999) ve (Sacksteder, 1992).

"İnsan, en azından Avrupa insanı, tarihe özgür ve özgür olmayan şeklinde ayrılmış olarak başlar ve bu ayrımın çok belirgin bir anlamı vardır. Özgürlerin özgürlüğü geniş ölçüde farklılık gösterebilir, fakat bu farklılık sadece, kölelerin hiç sahip olmadığı bağımsızlığın düzeyi bakımındandır. Özgürlük her zaman, birini keyfî bir kararla belli bir tarzda davranmaya ya da davranmamaya zorlayabilecek bir başkasının irâdesine kat'î sûrette tâbi olan bir kimsenin durumunun aksine, insanın kendi karar ve plânlarına göre hareket etmesi imkânı anlamına gelmiştir." (Hayek, 2011:38).

Hayek özgürlüğü tarif ederken sahip olunmamış özgürlüklerin, öğretilmemiş bilgi olmasına işaret etmektedir. Bu nedenle özgürlük asıl olarak toplumsal aklın ürünüdür. Batı toplumunun doğu toplumuna karşı olan temel üstünlüğü de, toplumsal aklın güçlü merkezi yapılar tarafından baskılanmaması sonucunda gelişmesidir.

Francis Fukuyama'nın düşünce düzleminde güçlü merkezi devletin zaafı bulunmaktadır (Fukuyama, 1992:41). Doğu ile batı arasındaki devletin evriminde oluşan farklılık bu temelde ele alınmalıdır. Güçlü olan devletin zaafı Fukuyama'ya göre yasalara uymama eğilimi ve halkın hesaba katılmamasıdır. Devletin zaafı yönetim katı ile toplum arasında engel haline gelmektedir. Devletin kuruluş prensibine aykırı olarak, üst yapının tehdit haline gelmesi problemin temelini oluşturur. Fukuyama'nın 'güçlü devletin zaafı' uygun bir analiz düzeyi barındırmaktadır. Doğu toplumları güçlü merkezi idareler tarafından baskılanmakta ve toplumun ortak hareket etme olasılığı azalmaktadır.

Batı toplumlarında ise devlet içinde görece daha erken dönemler de, soyluların çıkarlarının kendi çıkarları olduğunu düşünen köylü sınıfı derebeyinin yönetiminde yaşayıp, ölmüşlerdir. Sıradan vatandaşların soylular ile yaptığı ittifaklar devletin yönetimini elinde tutan prenslerin 'Tanrı' tarafından verilen ve Tanrı'nın yeryüzündeki elçisi olan 'Papa' tarafından kutsanan hükmetme ayrıcalığı bulunuyordu. Doğu toplumlarının aksine prens sadece öyle istediği için bir toprak müsaderesinden ve yürürlükteki vergilerin miktarında ve çeşidinde ciddi bir değişim yapma yetkisi bulunmuyordu. Görece daha güvenli olan iktisadî hayatta tüccar sınıfının yükselerek burjuvazi sınıfını oluşturması ise sürecin doğal bir sonucu olarak ele alınmıştır (Fouracre, 2005:571-605).

Ortaçağ İngiltere'sinde kral ile soylular arasında yapılan 'Magna Carta Anlaşmasında' bu hususun önemi ortaya çıkmaktadır. Soylular ile serflerin yolunu ayıran olay ise bir başka güvenlik endişesi olan inanç meselesidir. Feodalizmin temellerinden olan kilise 16. yüzyıldan itibaren sorgulanmaya başlanmıştır. Katolik kiliseye ilk itiraz Martin Luher'den gelmiştir (Waardenburg, 2007:351-

354). Katolik Avrupa din temelli baskıyı kırarak, toplum ile devlet arasında duran kilisenin hükmüne son vermiştir. İngiltere'de ise Henri Tudor'un evliliğini bozma girişimleri sonucunda bir ilk olarak monarka bağlı kilise konsepti uygulamaya konulmuştur. Yönetimdeki meşruiyetin prens Tanrı tarafından verilmesi düşüncesinde ki Papa'nın konumu dramatik olarak değiştiren bu evlilik, kıta Avrupa'sında İncil'in Almancaya çevrilerek Papalığa karşı açılan bir isyan ile aynı dönemde Avrupa'yı din temelinde dönüştürmüştür. (Sander, 2012:70-77).

30 yıl savaşlarının sonunda yapılan Vestfalya (*Westphalia*) anlaşması tarihteki Papalığa onaylatılmayan ve temsilcisinin olmadığı ilk anlaşma olarak çağımızın ulus devletinin temeli olduğu düşüncesi hakimdir. Avrupa'da gelişen ve değişen yeni devlet artık Tanrısal değil seküler bir yönetim anlayışına yönelmiştir. Yeni düzenin toplum yapısındaki mülkiyet ve inanç güvenliği bilinen Avrupa'nın itici gücü olmuştur (Uygun, 2003:250-284).

Toplum devletin, adaleti sağlama görevini özgürlük temelinde eşit haklara sahip olma idealine evrilmesi ilk önce devletin özgürlüğü kavramında vücut bulmuştur. Devletin güvenliği, vatandaşlarının da prens kadar sorumlu olduğu bir husustur. Öyle ise adalet isteyen toplumun öncelikle özgür bir idareye sahip olması gerekir. Devleti koruma görevini ifa edecek olan vatandaşlar prens için değil devlet için gerekeni yapmak zorundadır. Yeni düşünce akımı milliyetçilik akımını desteklemiştir. Ekonomik anlamda merkantilizm toplumsal alanda ise yurttaşlık yükselen değerler haline gelmiştir. (Sander, 2012:81-88).

Değerli madenlerin elde edilmesi elde edilen değer muhafazası ise sadece prensin düşünmesi gereken bir konu değildir (Aydemir ve Güneş, 2006:136-158). XIV. Louis'in Fransa'sında ilk defa yürürlüğe konulan mecburi askerlik olarak adlandırılacak vatandaş ordusu konsepti devletlerin daha fazla bir gücü istediği zaman mobilize ederek o güne değin büyük masraflara katlanması gereken orduların maliyetini düşürmüştür. Bu yeni düşünce Avrupa'yı daha militarist davranmaya iterek emperyalizm akımını destekleyen beklide meydana getiren temel taşı olmuştur sonucu elde edilmektedir.

3. BİREYLERİN DEVLETE KARŞI GÖREV VE SORUMLULUKLARI

Bireyin toplumu inşasından sonra birey, devletin finansmanı sorunuyla karşı karşıya kalmıştır. Devlet mekanizmasının topluma vaat ettiği güvenlik ve adalet görevini yerine getirmesi için toplumun devlete itaati, iş birliği ve şüphesiz mali bazı yükümlülükler altına girmesi beklenmektedir. Toplumun görevlerinden değişim için itici bir güç olarak önümüze çıkan devlet ile toplum arasındaki ekonomik bağ çatışmanın özüdür (Gramsci, 1984:158-160). Toplum devleti finanse ederken devletin yönetim erkine olan güveni ve bu sağlanan kaynağın

yönetici sınıf tarafından toplum yararına kullanılması asıl ilkedir. Ne var ki Ortaçağ Avrupası'nda prensler ne Sokrates'in ön gördüğü şekilde filozof, ne de Aquinolu Thomas'ın ön gördüğü şekilde Tanrısaldır.

Feodal yapı içerisinde merkezi idarenin lortlara, lortların ise serflere olan bağı nedeniyle kilise ve/veya devletin fazladan kaynak ihtiyacı toplum tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Devletin yerine getirmeyi vaat ettiği adalet ve güvenlik ihtiyacı, en büyük tehdidinin yine devlet olması toplumda devletin şeklinin ve monarkın yetkilerinin yasalarla sınırlandırılması ihtiyacını gündeme getirmektedir. Halk için en büyük tehdit, Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisinde bulunan her bir maddenin prens tarafından sistemli bir şekilde ihlali ve yasalara uymayan prenslerin ortaya çıkardığı kaostur (Gramsci, 1984:163-167).

Halkın yasalara uymayan prenslere karşı savaşması/savaşabilmesi 18.yüzyıl sonunda Amerikan devrimiyle literatüre girmiştir. İngiliz siyaset bilimci John Locke basit fikirleri, keskin bir çeliğe benzetir (Locke, 1689:457-460). Halk özgürdür ve dayatma ile karşılaşması yasa koyucunun tiranlaşması anlamına gelir. Kavrama sınırındaki en basit fikir ise bireyin özgürlüğüdür. Thomas Jefferson ise Locke'un düşünce sisteminde 'Declaration On Taking Arms' bildirisini '*Journals of the Continental Congress*' de, 6 Temmuz 1775 de yayınlayarak, halkın tirana karşı girdiği mücadelenin isyan sayılmayacağı düşünceleri konsept olarak her şeyden önce prensin halkını belli yasalar çerçevesinde yönetmesi ve yasaların dışına çıkan prenslerin ise halk tarafından çeşitli yöntemlerle uyarılması ve/veya değiştirmesi bir hak olarak kabul edilmiştir. J.S. Mill, bireycilik ve toplumun birey üzerindeki otoritesinin sınırları olduğu fikrindedir (Mill, 2003:157-163). Bu bakımdan birey toplum düzenine toplumun temel yasalarındaki adalet oranında itaat edecektir.

İngiliz siyaset bilimci David Hume'e göre: Adaletin üç ilkesi vardır; mülkiyetin istikrarlı olması, Mülkiyetin ancak mutabakat ile devir edilebilmesi ve verilen sözlerin yerine getirilmesidir (Aktan, 2000:117-146).

David Hume kişisel mülkiyetin dokunulmazlığı hususunu öne alarak kişisel mülkiyetin ihlalinin adil olmadığı dolayısıyla da bu hakkı korumak için toplumun monarka karşı savaşacağını, mülkiyet transferinde ise karşılıklı mutabakat ile ticari güvenliğin sağlanabileceğini aksi halde liberal akımın devlet anlayışındaki serbest ticaret ilkesinin gerçekleşmeyeceğini öne sürmüştür (Tayyar ve Çetin, 2013:107-120). Öyle ise toplumun monarka ve devlete karşı yükümlülükleri, üst yapı olarak adalet kavramını iyi niyetle veya zorla kabul ederek, mülkiyet güvenliği esasına dayalı, ticari özgürlüklerini devlet tarafından garanti edildiği bir ortamda devleti finanse etmektir.

Hume korku ve tutku ile güdülen insanın öngörülebilir davranıp davranamayacağını da ele almıştır. *“Güçlü bir hapishanede, kaçış yolu olmayan bir adam, cezalandırıldığı düşünce katmanlarında titriyor. Kötülük burada kendi içinde sabittir; ama aklın bunu düzeltmek için cesareti yoktur; ve bu dalgalanma, korku ile benzer bir görünüme olan tutkuyu doğurur”* (Hume, 1757:128). İnsan korkusunu yendiği noktada tutku ile hareket eder fikri, bireyin üst yapıyı oluşturan devlet baskısının dayanılmaz bir hal aldığı durumda bireyi harekete geçirecek duygusal durumu tarif etmektedir demek yanlış olmayacaktır.

İslam felsefesinde ise batı toplumunda görülen uygulamanın aksine özel mülkiyeti sınırsız ve tamamen ferdi bir konu olarak değerlendirilmez. Özel mülkiyet fertleri devlete olan yükümlülüklerinden hariç (vergi, harç vb.) olmak üzere, dar kesimli ve yardıma muhtaç toplum kesimine karşı da sorumlulukları olduğu dini bir sorumluluk olarak önümüze çıkar. Böylece gelir adaletsizliğini azaltmayı hedefler, bu toplumsal sorumluluk olarak düşünülebilir. İslam felsefesinin devlet ve toplum için gelir adaletinde ki eşitsizliği bir tehdit olarak gördüğü açıktır.

“Yönetimle ilgili işlerin iyi olması, yönetimin tebaaya refah ve bolluk içinde bir yaşam sağlaması ve onları korumasıdır. Hükümdarlığın hakikati, tebaasını korumakla tamamlanır. Tebaaya iyilik ve ihsanda bulunmak ise, onlara karşı şefkatli olmanın ve onların geçimlerine dikkat etmenin göstergelerinden biridir ve bu da onlara karşı sergilenen sevginin temellerinden biridir. Bil ki, şefkatli olmak uyanık ve keskin zekalı idarecilerde az görülür. Şefkatli olmak daha çok gafil veya gafil gibi davranan kimselerde olur. Uyanık idarecilerde en az görülen şey ise, tebaasına altından kalkamayacakları sorumlulukları yüklemektir. Çünkü böyle bir idareci, onların idrak edemeyecekleri şeylere nüfuz eder, işlerin sonunu fark eder ve bu yüzden onların altından kalkamayacakları ve helak olmalarına sebep olacak sorumlulukları onlara yüklemeyiz. Bu yüzden Hz. Peygamber şöyle diyor: ‘En zayıfınızın yürüyüşüne göre yürüyün.’” (Haldun, 2004:267-268).

Toplum ürettiği değeri bölüşebilmeli ve böylece devlet aygıtının sosyal olması gerekliliğini de ortadan kaldırmalıdır. İslam felsefesinin ayrıca batı toplumunda kine benzer toplum katmanları yerine toplumda tam bir aidiyet ve fikir birliği düşüncesi ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda toplum fertleri birbirine sıkı sosyal bağlarla bağlarken yönetici erkin toplum ile münasebetini tam bir düzenleyici rol inşa etmiştir.

“Başkanların çok olmasının bozulma ve düzensizliğe yol açacağı ve bu yüzden siyasetin (yönetimin) tek bir başkanı gerektirmesinden dolayı, başkan olan kimsede insan tabiatında mevcut olan ‘ilahlaşma eğilimi’ baş gösterir. “Eğer

göklerde ve yerde Allah'tan başka ilahlar bulunsaydı, şüphesiz ikisi de (ikisinin idare ve düzeni de) bozulurdu" (Enbiya Suresi, 22). Böylece diğer asabiyetlere yönetimde hiçbir söz hakkı tanınmaz ve tahald."ÜİD altında olmalarından dolayı onların da yönetime katılma ve bunun için mücadele etme cesaretleri yok olur. Sonuçta başkan gücü yettiği oranda yönetimi tek başına ele alır ve bu hususta hiç kimseye söz hakkı tanımaz." (Haldun, 2004:234-235).

İbn-Haldun ile paralel görüşlerin 15.yüzyıl sonu 16. yüzyıl başında İtalya'da Niccolo Machiavelli tarafından da savunulduğu görülmektedir. Batı ve Doğu medeniyetinin prensin otoritesi hakkındaki fikir ortaklığının altını çizmek gerekir. Temel varsayım nefrete varmayan baskılamayı doğru kabul etmiştir. David Hume bu nefret sınırını 'korkunun, tutkuya dönüşüğü nokta' olarak tarif etmektedir.

Medine vesikası döneminde sınır, güvenli bölge vb. yeni kavramları ortaya çıkartması ve vesika içerisinde kabilelerin bir bir zikredilmesi ile toplumda var olan dini ve etnik toplulukların kimliklerini tanımlamış ve belgelemiştir (Özkan, 2016:212-21):

Medine şehir devletini bir konfederasyon halinde düzenleyen belgede şehirde yaşayan Müslümanlar, Evs ve Hazrec kabilelerinden henüz Müslüman olmayanlarla Yahudiler bu konfederasyonu oluşturan federasyonlar görünümündedir. Belgede önce şehir devletini teşkil eden gruplar sayılmakta ve bunların siyasî bir bütün (ümme) oluşturdukları belirtilmektedir. Burada, Hz. Peygamber'in taraflar arasındaki anlaşmazlıklarda son yargı mercii ve ordu kumandanı olarak kabul edilmesi onun devlet başkanı olduğunu, o sırada Müslümanların sayısı toplam nüfusun yedide birini teşkil etmekle birlikte Medine toplumundaki yerinin güçlü kabul edildiğini göstermektedir.

Elde edilen öz, "bireyin devlete karşı sorumlulukları devletin sadece adil olduğu bir ortamda söz konusu olabileceği" olmaktadır. Eğer monark adalet ile yönetmiyorsa tiranlaşmaktadır. Bireylerden oluşan toplumlar tiranlara karşı direnme hakkına sahiptir. Batıda isyan hakkı siyaset felsefesi içerisinde Ortaçağ Kraliyet yönetimlerine reaksiyon olarak toplumsal sözleşme modelini iddia eden Hobbes ve Locke ile gündeme gelmektedir. Birey, gerektiğinde devlete karşı direnerek, bireylerin eşit haklarla ve adil yönetilmesini sağlatmaktan ve bireylerin ellerinde bulundurdukları ticari sermayenin bir kısmını tüm bireyler için geçerli olan oranlar dahilinde devletin görevinin ifası için devlete ödemekten sorumludur.

Birey adaletin sağlanmasından ve herkesin devlet karşısında eşit muamele görmesinden sorumlu ise bu görevi nasıl yerine getirmelidir? Bu soru antik dünyadan günümüze siyaset biliminin ana sorunsallarından biridir. İlk olarak birey haklarını devlete belli şartlar altında nasıl veriyse bu doğal yasanın ana

yasal haklar halinde monarktan ve/veya yönetici sınıfın inisiyatif ve arzularından ayrı tutulması gerekmektedir.

İlk olarak Magna Carta Libertatum (Büyük Özgürlük Fermanı) ve daha sonrasında Amerikan Bağımsızlık Bildirgesinde vücut bulan tüm insanların eşit yaratıldıklarını ve belli doğal haklarının olduğu ve bu haklarını korumak maksadıyla direnme haklarının buldukları deklare edilmiştir. Bir monarkın tiran olduğunu öne sürebilmek için o monarkın adil olmaması gerekmektedir. Adil olup olmadığının ölçüsü ise yasalardır. Öyle ise birey kendini güvende hissetmek üzere belli bir anayasa veyahut temel yasalara ihtiyaç duymaktadır.

Bireyin bir başka sorumluluğu ise makalenin ana teması olan bireyin, devletin finansmanında ki sorumluluğudur. Finansmanda eşitlikten söz edilemez çünkü adalet finansmanda her bireyin sahip olduğu sermayeye doğru orantılı olarak katlanması gereken bir bedeldir ve bu oran her birey için sabit olmak zorundadır. Magna Carta Libertatum'ın ruhunda da bulunan vergi usulünün, monarkın üstünlük ve önceliğine bırakılmaksızın belli kodlar dâhilinde her bireyden sermayesi göz önünde bulundurularak, aynı oranda ve belli bir dönemde toplanması gerekliliğidir. Bireyin evvelce belirlenmiş yükümlülükleri haricinde fazladan yükümlülüklerle sokulmaması gerekir. Bu devletin genel eşitlik ilkesinin gereği olup bireyin karşısına çıkabilecek hususlara göre kendini hazırlamasını sağlayacak önemli bir yükümlülüktür.

4. TOPLUM SÖZLEŞMESİ VE VERGİ MESELESİ

Devletten iki temel beklentisi bulunan birey, topluma aidiyet bağı ile bağlanmaktadır. İlk öncelikle güvenlik ve adalet duygusu tatmin edilen birey toplumun temel yapı taşı haline gelmektedir. Özgürlüklerin hangi yönde (negatif-pozitif) devlet lehine mi genişleyeceğini veyahut ferdin tehdit algısının itaatsizlik safhasına nasıl geleceği, vergi ve bu verginin nicelik ve niteliği belirlemektedir. Kuşkusuz sosyal hayatta ki var oluş ve kendini ispatlama olgusu ve halk üzerinde ki etkisi bakımından önemli bir güç merkezi olan teolojik etkilerde toplum için önemli itici güçler olsa da çalışmanın bu kısmında ele alınmamıştır.

Toplum dinamiğinde yönetici erkin var olan yasalara uyumu nispetinde, devletin nasıl yönetildiği hakkında fikir sahibi olmaktayız. Yasalara uymayan veyahut yasaları kendi yararına düzenleyen bir yöneticinin tiranlaştığı ve dolayısıyla toplum üzerine zulme dayalı bir otokrasi ve/veya diktatoryal bir sistem oluşturacağı/oluşturmaya meyilli olduğu ilk çağ filozoflarından itibaren dile getirilen bir risktir. 19. yüzyılın ilk yarısından itibaren toplum bilincinin ve temel insan haklarının daha yüksek bir tonda seslendirildiği bir dönem başlamaktadır. İlgili çekici olan toplumun diğer değer yargılarına nazaran yaşam hakkı hariç olmak

üzere hatta bazen yaşam hakkı pahasına ekonomik çıkarlarının peşinden gittiği ve ekonomik hak ve özgürlüklerini koruma ve gözetmede daha tutucu olduğu gerçeğidir (Coşar, 1997:10-17).

Toplum inşası sürecinde ele alınan temel konular çeşitli ilahi doktrinler olmaktan çıkıp toplum ile devlet arasında ki karşılıklı çıkar alışverişine evirildiği Vestefalya sonrası dönemde gerek kıta Avrupa'sında gerekse Yenidünya da meydana gelmiş olan çağdaş devlet sürecinin temel taşları niteliğinde ki devrimler birer ekonomik başkaldırı olarak okunabilmektedir. Amerikan devrimini örnekleyecek olursak devrimin bir vergi başkaldırısıyla başlayıp uluslaşma sürecine girdiği bilinmektedir. İngiliz kolonisi olarak çeşitli özel yasalarla yönetilen kolonilerinin Amerika Birleşik Devletleri (ABD) olma yolundaki ilk başkaldırı tarihe 'Boston Tea Party' olarak geçen ekonomik temelli bir toplumsal harekettir (Johnson, 1997:107-108).

Toplum sözleşmesinin toplumda ki karşılığı toplumun yönetici erke karşı olan ödevlerinden ibarettir. Temel yaklaşım İngiliz soylularının İngiliz Kralıyla yapmış olduğu Magna Carta Anlaşması ile ortaya çıkmaktadır. 19. yüzyıldan itibaren toplumun ekonomik düzenine yapılacak olan sıra dışı müdahalelere karşı toplumun direnme hakkı öncelenmektedir. Fransız İhtilali ile yayımlanan İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi gerekse Amerikan Bağımsızlık Bildirgesinde yer alan, kişisel servetin korunmasına yönelik toplum içgüdüsü, çağdaş devletin temel özgürlüklerinden olmuştur. Emek temelli sosyalist kuramlar ile sınırsız bir ticari serbestiden bahseden liberal görüş ortak nokta olarak kişinin kazancının ne kadar ve nasıl yönetileceği ortaya çıkan değer tasarrufunun devlet tarafından mı yoksa birey tarafından mı yönetileceği etrafında şekillenmiştir. (Smith, 2011:260):

“Üretken olmayan sınıfın diğer iki sınıfı baskı altına alınması da asla kendi çıkarına uygun değildir. Toprağın artık ürünü, yani çiftçilerin, toprak sahiplerinin geçiminden arta kalan ürün sayesinde bu üretken olmayan sınıf geçimini sürdürebilir. Bu artık ne kadar büyürse, bu sınılin geçim düzeyi de o denli yükselir. Mutlak adalet, mutlak özgürlük ve mutlak eşitliğin kurulması, her üç sınıfın da zenginliğinin en üst dereceye çıkmasını en etkin biçimde garanti altına alacak çok basit bir sırdır”

Yukarıda bahsedilen konular ışığında, toplum sözleşmesinin ihtiyaçlar hiyerarşisiyle belirlenen ve kişisel özgürlük alanını tanımlayarak alakalı olan bir olgu olduğunu ve taraflardan gücü elinde bulunduran devletin vatandaşlarına adil ve kabul edilebilir ekonomik isteklerinin toplum tarafından karşılanmasının toplum yararına olduğu gerçeği karşımıza çıkmaktadır. Aksi durumda ise toplumda bir

değişim ve/veya gelişimin itici olan ekonomik temelli bir başkaldırının önünün alınamayacağı ortaya çıkmaktadır.

Başkaldırı, devlet için varlığına yönelik en önemli tehditlerden biridir. Toplumun çeşitli baskılar altında vereceği tepkilerin tespiti ise devlet için hayati bir öngörü düzlemidir. Stanley Milgram, 1963 yılında yapmış olduğu sosyolojik deneylerde bireylerin baskı veya toplumsal öğretiye dayalı kabullenme ve doğru bildiğinden farklı hareket edebilme kapasitesinin bulunduğunu tespit etmiştir (Milgram, 1973:1-116).

Toplum devletin otoritesini, çeşitli kademeler halinde hiyerarşik bir yapıyla hissettiği sürece itaat etmekte kuşku duymayacağı ve hatta bireyin kendisine en yakın otoriteyi suçlamak kaydıyla sisteme karşı çıkmak yerine en yakın otorite ile olduğunu düşündüğü sorunu bir üst otoriteye taşıma eğiliminde olacağı Robert Merton tarafından teorik temelleri belirlenen bürokrasi sistemi ile çağdaş devletin kendini koruma mekanizmasını ortaya koymuştur. Bu açıdan bürokrasi devlet otoritesini yerele yaymakla birlikte bireyin ve dolayısıyla halkın kontrol altına alınması olarak önümüze çıkmaktadır (Merton, 1940:560-568).

Devlet ve toplumun karşılıklı çatışmasının bu çalışma için kaynağı olduğu varsayılan verginin birey ve devlet için önemi her iki öge içinde hayatidir. Vergi konsepti olarak ekonomik olsa da bu yönüyle sosyolojik olarak düzenin sağlıklı olarak işleminde ki en önemli kilit taşıdır. Devlet erkini oluşturan yapı ne kadar güçlü olursa olsun kendi toplumunun kitlesel bir memnuniyetsizlik nedeniyle devlet erkine karşı koyması riskini göze almayacağı gibi devlet erkinin ana finansman kaynağı olan verginin zamanında ve en az maliyetle tahsil edilmesi için de her türlü önlemi alacağı kuşkusuzdur.

Toplum açısından ise vergi adaleti, vergi yükü ve hiç şüphesiz ödenen verginin bireye bariz şekilde bir hizmet kanalıyla dönüyor olması konunun temelidir. Bireyin verdiği karşılığını alamayacağı hissi önce bireysel direnme, daha sonra kolektif yapıda toplu direniş, en sonunda isyan noktasına gelmeye gebeceir.

5. TOPLUM YAPISI OLARAK VERGİ TOPLAMA SORUNSALI

İnsanlık tarihi boyunca bireyler verginin ne olduğunu ve neden vermek zorunda olduklarını sorgulamışlardır. Tarihsel süreç içerisinde vergi şekilden şekle, isimden isme değişim göstermiş başlangıçta gönüllü olarak verilen vergiler zamanla zorunlu olmuş, hatta kutsiyet kazandırmaya çalışan anlayışlar ortaya çıkmaktadır. Eski çağlarda vergi, üstünlük savaşlarını kaybedenlerin kazananlara ödemesi gereken bir haraç olarak karşımıza çıkarken bireylerden tahsil edilmesiyle hediye gibi algılanması istenmiştir.

İnsanlık tarihinin uzun sürecinde Magna Carta Libertatum (*Büyük Özgürlük Fermanı*) referans alınırsa 13. yüzyıla kadar, hatta daha gerçekçi bir yaklaşımla 17. yüzyılda Haklar Dilekçesi (*Petition of Rights*) ve Haklar Bildirgesi (*Bill of Rights*)'ne kadar yasal değil keyfi isteklerin sonucunda toplanmaktaydı (Oktar, 1996/1997:156-189). Yukarıda bahsedilen ve aşağıda değinilen bazı olaylar ve toplumsal sözleşmeler sonucunda vergi kanuniliğini kazanmış, kanuniliğe her zeval geldiğinde düzenin sağlanması için isyana hatta devrimlere yol açan ve sonuçta toplumsal sözleşmeler ile son bulan olaylara neden olmuştur.

İbn-i Haldun devletlerin gelişim ve yıkılmasını beş aşamada incelemiştir. Devletin beşinci yani çöküş aşamasında:

Ağır vergiler ve dış saldırılara karşı güvensizlik altında ezilen toplumda umutsuzluk yayılmaya başlar. İnsanlar uzun vadeli planlar yapmaz ve doğum oranı düşer. Fiziksel açıdan zayıflamış ve kalabalık şehirlerde yaşayan toplumda hastalıklar artar ve veba salgınları başlar. Böylece ekonomi çöker, paralı askerler ve bürokraside çevrilen entrikalarla hükümdar yetkilerini kullanamaz duruma gelir. Sonunda dışarıdan başka bir devletin ya da göçebe bir toplumun saldırısıyla devlet yıkılır. Yine İbn-i Haldun verginin tanımı olarak: “Belli ve maruf kanun ve kaidelere göre, tebaanın malından kuvvetle mecburi surette alınan mal ve paralardır, devlet zayıfladığında vergi oranları ve çeşitleri artar (Haldun, 2004:324-344).

Devlet vergileri ve oranları arttırsa bile gelirleri artmaz çünkü insanların üzerlerindeki yük arttıkça çalışma istekleri yok olacaktır. Devlet aşırı vergiden kaçınmalı ticareti vergi dışında bırakmalıdır görüşünü savunmuştur (Yılmaz Genç, 2015:1-29).

İbn-i Haldun Mukaddime isimli eserinde birçok konuda görüşlerini bildirmiş özellikle vergi konusunda devletin ticarete karışmayarak adil olmasını öğütlemiştir. Devletin ticarete girmesi veya mülkiyete haksızca el koyması ekonomiyi olumsuz etkileyeceğini sonuç olarak devlet gelirlerin azalacağını savunmuştur. Bu görüşleri ile Gemistos Georgios Plethon yakın görüşlere sahiptir (İsmail ve Jaafar, 2017:1-20). İbn-i Haldun gelir ve serveti üç unsura bağlamıştır: ücret, kar ve vergi. Hazineye saklanarak vergi çoğalmayacağını ekonomiye yatırım yapılması gerektiğini savunmuş, bunun pazarda canlanmaya ücretleneceğine, kar elde edileceğine ve bunların sonuçta vergi olarak geri döneceğini belirtmiştir. Dengeli bütçeye dikkat çekmiş, karın arttırılamaması ve giderlerin kısılamaması durumunda bütçe açığı ekonomiyi olumsuz etkileyeceği uyarısında bulunmuştur (Candan, 2007:1-11). İbn-i Haldun'un vergi konusundaki görüşleri seçilmiş 10 gelişmiş ülke, 10 gelişmekte olan ülke ve 10 az gelişmiş

ülkede test edilmiş ve çıkan sonuçta araştırmacı Abdul Ghafar İsmail ve Abu Bakar Jaafar bu görüşlerin bugün dahi geçerli olduğu sonucuna varmıştır (İsmail ve Jaafar, 2017:1-20).

SONUÇ

Devletin ilk kuruluşundan günümüze çeşitli yönetim tarzları ve büyüklüklerde topluluk içerisinde yaşayan insan, yaşadığı toplumun düzeninin sağlanması için zorla veyahut gönüllü olarak bedeni ve/veya maddi maliyetlere katlanmaktadır. Tahsil edilmesinin kimi zaman kutsandığı kimi zaman zorlandığı kimi zaman feodal sistemde olduğu gibi hediye algısı oluşturulması için tarih boyunca şekilden şekle isimden isme değişen bu bedel, insan topluluklarında devlet için hayati, bedelin muhatabı için, her zaman sorgulanan bir yapıda ortaya çıkmaktadır.

Devletin yönetim erkini elinde bulduran yönetici sınıf ile toplum arasındaki dengeyi sağlayan mekanizmanın en belirgin ve toplumu harekete geçirme kapasitesi en yüksek olgusu olan iktisadi meseleleri ve ana sorun olarak Devletin kendi ekonomisini çizerken Schumpeteryan yaklaşımla: ‘Acaba ekonomi büyük felaketlerde yıkılmak zorunda mı? Felaketler yeni bir doğuşun anahtarı mı?’ Sorunsalı çalışma boyunca aranmıştır Vergi meselesinin toplum üzerinde yaratıcı bir yıkım etkisi olduğu ve bu yıkımın devlet mekanizmasını bilinen çağdaş ulus devlete doğru evrilme süreci çalışmamızda ele alınmıştır. Kuşkusuz toplumun tehdit algıları farklılık gösterse de çalışmamızda sadece iktisadi boyutun sosyal karşılığı öne çıkarılmaktadır.

Toplumun devlet içerisinde ki maddi adalet arayışı günümüzde devletinde dahil olduğu küresel bir düzene ulaşmasında etkili bir unsurdur. Temel insan hakları içerisinde yer alan ‘*Herkesin Yasa Tarafından Eşit Korunma İlkesi*’ yasayla belirlenen iktisadi hakların korunmasında sadece devlete karşı değil uluslar arası mahkemeler aracılığıyla devlet ile eşit konumda yargılanabilir hale gelmiştir. Genel olarak temel haklarını ve özel olarak ise iktisadi çıkarlarını savunan fert ile devlet arasında ki müzakerenin insanlık var olduğu sürece devam edeceği yönünde değerlendirilmektedir.

KAYNAKLAR

Aktan, C. C. (2000), Yeni Global Gerçekler...21. Yüzyıl İçin Post-Modern Manifesto. İstanbul: TÜGİAD yayınları.

Aydemir, C. ve Güneş, H. H. (2006), “*Merkantilizm’in Ortaya Çıkışı*”, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 15.

Candan, N. (2007), “*İbni Haldun’un Gözüyle Kamu Maliyesi Yaklaşımı*”, Yönetim ve Ekonomi Dergisi, Sayı 2, Kasım.

Carter, A. (1999), “*The Method in Hobbes’ Madness*”, Hobbes Studies, Vol:XII.

Coşar, Y. (1997), *Kamu Vicdanına Çağrı Sivil İtaatsizlik*, İstanbul: Mart Matbaacılık Sanatları Ltd. Şti.

Fourache, P. (Ed.), (2005), *The New Cambridge Medieval History*, Cambridge University Pres, https://archive.org/details/iB_CM [İndirme Tarihi: 22.10.2019]

Fukuyama, F. (1992), *The End Of History And The Last Man*. NewYork: Macmillan Inc.

Gramsci, Antonio. (1984), (Çev: Pars, E.), *Modern Prens*, Ankara: Birey ve Toplum Yayıncılık.

Hallahmi- Beit, B., Argyle, M. (Orj Baskı:1983), (Çev.: Kurt, A.) (1992), “*Yaş ve Din*”. Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Yıl 4, Sayı 4.

Hayek, F. A. (2010), (Çev. Feyzioğlu T., Arsan, Y.ve Yayla A.) “*The Road to Serfdom (1944)*” “*Kölelik Yolu*” Ankara: Liberte Yayınları.

Hobbes, T. (2019), “*The Leviathan*”, https://www.ttu.ee/public/m/mart-murdvee/EconPsy/6/Hobbes_Thomas_1660_The_Leviathan.pdf [İndirme Tarihi: 28.10.2019]

Hume, D. (1757), *Four Dissertations. I. The Natural History of Religion. II. Of The Passions. III. Of Tragedy. IV. Of The Standard of Taste*. Londra: Printed For A. Millar. <http://name.umdl.umich.edu/004806396.0001.000> [İndirme Tarihi: 14.10.2019]

İbn-i Haldun. (2004), *Mukaddime* Ankara: İmaj İç ve Dış Tic.A.Ş.

Jaafar, A. B. ve İsmail, G. A. (2017), “*Vergi Oranı Belirleyicileri: İbn Haldun’dan Bir Görüş*”, İbn Haldun Çalışmaları Dergisi, Sayı 2.

Johnson, P. (1997), *A History of The American People*. New York : HarperCollins Publishers, Inc

Journals of the Continental Congress, 6 Temmuz 1775 Perşembe
[http://memory.loc.gov/cgi-bin/query/r?ammem/hlaw:@field\(DOCID+@lit\(jc00254\)\)](http://memory.loc.gov/cgi-bin/query/r?ammem/hlaw:@field(DOCID+@lit(jc00254))) [İndirme Tarihi: 14.11.2019]

Karagöz, Y. (2002), “*Liberal Öğretide Adalet, Hak ve Özgürlük*”, C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 26.

Koschaker, P. (1977), *Modern Özel Hukuka Giriş Olarak Roma Özel Hukukunun Ana Hatları*. Ankara: Sevinç Matbaası.

Locke, J. (1824), *The Works of John Locke: In 10 vol (Vol. 1)*. Londra: C. and R. Rivington, <https://oll.libertyfund.org/titles/761> [İndirme Tarihi: 11.10.2019]

Machiavelli, N. (1955), (Çev: Egeli, Y. A.) *Hükümdar*, Ankara: Yıldız Matbaası.

Maslow, Abraham Harold. “*A Theory of Human Motivation*.” *Psychological Review* 50.4, <http://psycnet.apa.org/record/1943-03751-001> [İndirme Tarihi: 03.11.2019]

Merton, R. K. (1940), *Social Forces*, Vol. 18, No. 4

Milgram, S. (2 Nisan 1973), *Obedience to Authority*. <https://gyanpedia.in/Portals/0/Toys%20from%20Trash/Resources/books/milgram.pdf> [İndirme Tarihi: 02.11.2019]

Mill, J. S. (2003), (Çev. Dostel, M. O.), *Hürriyet üstüne*. Ankara: Liberal Düşünce Topluluğu.

Oktar, S. A. (1996/1997), “*Vergi Benzeri Mali Yükümlülükler Ek Mali Yükümlülükler ve Bir Totolojik Düzenlemenin Analizi*”, İ. Ü. İktisat Fakültesi Maliye Araştırma Konferansları.

Özkan, M. (2016) *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt:Ek-2, İstanbul

Rousseau, J. J. (1996), *Toplum Sözleşmesi*. (Çev. Günyol,V). İstanbul, : Kitap Matbaacılık San. Tic. Ltd. Şti. 9. Baskı

Sacksteder, W. (1992), “*Three Diverse Sciences in Hobbes: First Philosophy, Geometry, and Physics*”, *Review of Metaphysics*, 45/4,

Sanders, N. K. (1989), *The Babylonian Creation, Poems of Heaven and Hell from Ancient Mesopotamia*, Londra,

Sander, O. (1992), *İlkçağlardan 1918’e Siyasi Tarih*, İstanbul: İmge Kitabevi.

Smith, A. (2011), (Çev: Saltoğlu, M.), *Ulusların Zenginliği 2.Cilt*, Ankara: Palme Yayıncılık.

Tayyar, A. ve Çetin B. (2013), “*Liberal İktisadi Düşünce Devlet*”, C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Sayı 1.

Uygun, O. (2003), “*Küreselleşme ve Değişen Egemenlik Anlayışının Sosyal Haklara Etkisi*.”, *Anayasa Yargısı Dergisi*, Cilt: 20.

Waardenburg, A. (2007) "Protestanlık" TDV İslâm Ansiklopedisi Cilt 34 ,
<https://islamansiklopedisi.org.tr/protestanlik> [İndirme Tarihi: 07.11.2019]

Yılmaz Genç, S. (2015), "*İbni Haldun'un Devlet Anlayışı Çerçevesinde 'Refah Devleti' ve 'İktisadi Kalkınma' Düşüncesi*", Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 1, Haziran.